

ПОРЯДОК ЗАМІЩЕННЯ ПОСТА ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В АСПЕКТІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ

Форма правління в сучасній юридичній літературі розглядається в різних аспектах, що породжує значну кількість концепцій розуміння цього феномена, розмаїття поглядів на його елементний склад. Різні юридичні характеристики форми правління як базової категорії державознавства знайшли відбиття у працях дореволюційних учених – Р. Моля, Д. П. Нікольського, Ф.В. Тарановського, Г. Ф. Шершеневича [7, 9, 13, 19], отримавши подальший розвиток у роботах А.А. Мішина, Р.Т. Мухаєва, В.С.Петрова, М.А. Сапронової, Ф.Тохяна, В.Є. Чиркіна [Див.: 6; 8; 10-12; 15-17] та ін. При цьому одним із формоутворюючих критеріїв, або елементів, що становлять сутність категорії “форма правління”, більшість державознавців розглядають порядок формування вищих органів державної влади [Див.: 1, с.738; 8, с.129; 10, с.66; 14, с.93]. Деякі вчені навіть визначають спосіб формування вищих органів державної влади як один із вихідних критеріїв такої класифікації [Див.: 5, с.44; 17, с.272]. Однак системного аналізу порядку формування вищих органів державної влади в логічному зв'язку з формою правління ще й дотепер не провадилася. Зокрема, способи заміщення поста глави досі розглядалися переважно як елемент його правового статусу, у відриві від інших змістовних характеристик форми правління.

Завдання цієї статті полягає у дослідженні конституційно-правових актів і політико-правової практики зарубіжних країн з метою з'ясування, чи є спосіб формування вищих органів державної влади елементом форми правління, які способи обрання глави держави притаманні кожній з відомих моделей монархічної й республіканської форм правління, а також які чинники впливають на вибір конкретного способу заміщення цього поста. Вирішення цього завдання здатне поглибити наукові уявлення про форму правління як комплексну юридичну категорію, з'ясувати її взаємозв'язок зі спорідненими інститутами конституційного права.

На підставі аналізу проведеного дослідження можна стверджувати, що спосіб формування вищих органів державної влади слід розглядати як обов'язковий елемент усіх форм правління і як такий використовувати для класифікації форм правління. Адже порядок формування тих

чи інших державних органів віддзеркалює те, від кого походить їхня влада, зумовлює строк повноважень цих органів, ступінь їх незалежності, впливає на характер їх стосунків з іншими публічними інституціями.

На сьогодні державна практика дозволяє вирізнити наступні способи формування вищих органів державної влади: престолонаслідування, вибори, призначення, спеціальне формування (входження за посадою). Що стосується глави держави, то з названих способів тільки два перших є ординарними (первинними), тобто такими, що використовуються за звичайних обставин. Два останніх є екстраординарними (вторинними), що використовуються тільки за надзвичайних умов, коли застосування первинних способів формування глави держави є неможливим.

За порядком формування і монархії, і республіки можна поділити на спадкові й виборні. Спадкування престолу притаманне переважно державам з монархічною формою правління, обрання ж, навпаки, – республікам. Однак історія держави і права знає непоодинокі випадки виборних монархій і спадкових республік.

У *спадкових монархіях* діє принцип престолонаслідування, тобто вакантний престол безстроково посідає певний член правлячої династії. У науці конституційного права традиційно вирізняють три основні системи престолонаслідування – салічну, австрійську й кастильську [Див.: 6, с.181; 20, с.6, 7]. У новітніх працях з конституційного права зарубіжних країн виділяють ще три системи престолонаслідування – шведську (скандинавську), мусульманську та племінну [Див.: 2, с.84-85; 3, с.612; 16, с.269; 18, с.408]. Слід зауважити, що регулювання принципу престолонаслідування може здійснюватися на рівні як Конституції чи спеціального закону, так і правового звичаю.

Салічна система полягає в тому, що наслідування престолу здійснюється тільки по чоловічій лінії. Назва цієї системи походить від середньовічної державно-правової традиції салічних франків, за якою жінки з кола престолонаслідників виключалися повністю. Незважаючи на свій дискримінаційний характер, ця система досі зберігається в багатьох сучасних країнах (Бельгії, Йорданії, Марокко, Омані, Таїланді, Японії).

За кастильською системою престол наслідує старший із дітей, але перевагою користується нащадок чоловічого роду (Великобританія, Іспанія, Данія, Нідерланди). Наприклад, форма заміщення поста монарха, передбачена ст.57 Конституції Іспанії 1978 р., полягає в тому, що корона передається наступникам Хуана Карлоса I Бурбона, який є

законним спадкоємцем історичної династії. Наслідування здійснюється в порядку першорідства і представництва, причому перевага надається попередній гілці, у ній – ближчому ступеню рідства, при однаковому ж ступені рідства – чоловікові перед жінкою, а у випадку однакової статі – старшому перед молодшим.

У Норвегії та Швеції наприкінці ХХ ст. в результаті боротьби за рівноправність жінок було введено сучасний варіант кастильської системи: корону наслідує старший нащадок незалежно від статі. Деякі вчені таку систему називають “скандинавською” [Див.: 2, с.85]. Згідно з Актом про престолонаслідування Швеції від 26 вересня 1810 р. (в ред. Закону 1979 р.) право наслідування престолу переходить до нащадків короля чоловічої й жіночої статі. При цьому старший брат і сестра, а також їхні нащадки мають перевагу перед молодшими братом і сестрою та їх нащадками.

Основний принцип австрійської системи – жінка наслідує тільки за умови повної відсутності нащадків чоловічої статі (використовувалася в Росії з 1797 р. по 1917 р. та в Австро-Угорщині).

Істотно відмінною від усіх вищезгаданих систем престолонаслідування є мусульманська. На сьогодні, після внесення відповідних змін до конституцій, ця система полягає в тому, що монарх (шейх, султан) сам за життя призначає майбутнього престолонаслідника, але при цьому радиться з представниками правлячої династії, духовенством. Отже, її характерною рисою є поєднання салічної системи престолонаслідування з елементами виборності. Наприклад, спадкоємець престолу в Саудівській Аравії призначається самим королем за згодою вищого духовенства відповідно до ст.5 Конституційного документа 1992 р. , згідно з якою влада в королівстві належить синам короля й синам їх синів і переходить до того, хто є найбільш благочестивим із них. Відповідно до Конституції Кувейту 1962 р. призначення спадкоємця престолу має бути схвалене на засіданні Національної асамблеї більшістю голосів, після чого емір має право видати відповідний указ [Див.: 11, с.69, 70]. Така система престолонаслідування сягає міцних історичних коренів общинної демократії ще з часів Халіфату.

Принагідно зазначимо, що близька до мусульманської система престолонаслідування існувала свого часу і в Росії. Петро I і теоретично, і практично змінив попередні патріархально-вотчинні підвалини влади. 5 лютого 1722 р. він затвердив Указ про спадкове наступництво, згідно з яким імператор сам визначає, хто буде імператором після нього [Див.: 4, с.422]. Однак сам він не встиг призначити спадкоємця, і, мабуть, єдиний раз цей Указ було реалізовано імператрицею Анною

Іоаннівною, яка призначила престолонаслідником свого малолітнього сина Івана (Іоанна VI). Білоруський державознавець М.Ф. Чудаков називає такий спосіб престолонаслідування “петрівським” [Див.: 18, с.408].

У виборних монархіях глава держави обирається довічно або на певний строк органом куріального представництва (станово-представницьким органом чи радою представників династичних родин). На відміну від монархій з мусульманською системою престолонаслідування, у виборних монархіях обирається не престолонаслідник, а безпосередньо монарх, тобто акт обрання має не преюдиційний, а остаточний, установчий характер. Ця порівняннє ж із виборами в республіці обрання монарха здійснюється незалежно від волі народу і, по суті, являє собою вибори не посадової особи, а нового суверена. Саме тому Річ Посполита (що за семантикою є тотожним латинському “res publica”) за формою правління була саме монархією, а не республікою: адже король у ній хоча й обирався сеймом (станово-представницьким органом шляхти), але визнавався верховним правителем, сувереном.

На наш погляд, не зовсім коректним є твердження деяких правників, що обрання монарха є винятком із загального правила. Вибори зовсім не є чужими для монархії. Досить згадати історію царської Росії, щоб упевнитися в тому, що сама царська влада “виросла” з виборної влади князя, з яким на вічовому сході укладався “ряд”, а майже половина російських монархів сходили на престол не за певною системою престолонаслідування, а саме шляхом виборів (Федір Іоаннович, Борис Годунов, Василь Шуйський, Михайло Романов, Петро I) або в результаті двірського перевороту (Єлизавета Петрівна, Катерина II та ін.). Як справедливо зазначає Ю. К. Краснов, “з кінця XVI ст. виборче право почало знову оживати, і не як надзвичайний спосіб, при припиненні династії, а як спосіб постійний, як додатковий спосіб при наслідуванні” [Див.: 4, с.417, 418]. У 1534 р., перед вступом Федора Іоанновича на престол було скликано Земський собор, який обрав його, а за літописами “ублагав його” бути государем. У 1598 р., після припинення династії зі смертю Федора, Борис Годунов був обраний спочатку народом Москви (за пропозицією патріарха), а потім – Земським собором. Син і законний спадкоємець Бориса – Федір був обраний Боярською думою і народним вічем. Кожного разу при такому обранні шляхом віча у грамотах оголошувалося, що новий цар обраний “усілякими людьми Московської держави”.

У Німеччині згідно із Золотою буллою 1356 р. король обирався трьома духовними і чотирма світськими князями (курфюрстами). Обраний королем Німеччини, він ставав одночасно імператором священ-

ної Римської імперії й коронувався в Римі папою. Аналогічні приклади можна навести й з історії багатьох інших зарубіжних країн, досить згадати “обрання” Наполеона Імператором Франції чи вибори короля в Речі Посполитій. Недарма у класичних працях з державного права поділ монархій на спадкові й виборні був загальним правилом [Див.: 7, с.77; 9, с.10]. Зокрема, знаний державознавець Ф. В. Тарановський визначав монархію як “такий образ правління, у якому одна особа, здебільшого за правом наслідування, в інших випадках і за обранням, є або єдиним прямим державним органом, або вищим за наявності іншого прямого державного органу, яким є народ у колегії політичних виборців і народного представництва” [Див.: 13, с.437]. Під тиском фактів навіть Г. Ф. Шершеневич, який наполягав на тому, що “у спадковості весь сенс і вся сила монархізму”, змушений був визнати, що “історія нібито спростовує цю ознаку монархії” [Див.: 19, с.264].

За даних умов сучасні вибори монарха в Лесото, Малайзії, Об'єднаних Арабських Еміратах (ОАЕ) слід розглядати як менш поширене, ніж наслідування престолу, але цілком ординарне явище. Власне, відступом від загального правила є не саме обрання монарха, а те, що в Малайзії й ОАЕ строк повноважень глави держави є обмеженим. У федеративній монархії ОАЕ монарх отримує свій пост на п'ять років у результаті виборів. Вища рада союзу, до складу якої входять сім спадкових емірів, які очолюють князівства, що входять до складу ОАЕ, зі свого кола обирають главу ради, який отримує повноваження президента ОАЕ, а також обирають його заступника. Президент може бути переобраний на наступний строк. Аналогічна система виборів існує й у федерації Малайзія, де глава держави (Верховний правитель) обирається 11 монархами – главами суб'єктів федерації зі свого кола на п'ятирічний строк. Таким чином, строковість повноважень глави держави в Малайзії та ОАЕ обумовлена особливістю не форми правління, а форми державного устрою цих країн. Строк повноважень глави федерації обмежений, але його повноваження як глави суб'єкта федерації є довічними.

Відповідно до положення п.9 ч. II Конституції Королівства Данії, якщо престол є вакантним і немає престолонаслідника, фолькетинг (парламент) *обирає короля* і визначає подальший порядок престолонаслідування. Спадкоємець престолу Королівства Нідерланди може бути призначений актом парламенту, якщо у короля немає спадкоємця. При цьому конституційно закріплюється, що у випадку відсутності такого після смерті чи зречення короля парламент Королівства підлягає розпуску. Палати Генеральних штатів нового скликання збираються на спільне засідання протягом 4-х місяців після смерті чи зре-

чення монарха для *обрання спадкоємця короля*, який обирається більшістю голосів (не менш як двома третинами).

Надання парламенту права обирати спадкоємця корони у названих країнах цілком укладається в рамки сучасної доктрини парламентаризму, коли парламент визнається єдиним органом всенародного представництва, уповноваженим представляти політичну волю й інтереси народу як суверена. Адже всі парламентарні монархії на сьогодні визнають носієм національного суверенітету і джерелом державної влади саме народ (ст.33 Конституції Бельгії, п.2 ст.1 Конституції Іспанії, ст.32 Конституції Великого Герцогства Люксембург, Преамбула Конституції Японії), а парламент – єдиним органом, що представляє націю, народ (ст.42 Конституції Бельгії, ст.66 Конституції Іспанії, ст.50 Конституції Королівства Нідерландів, ст.43 Конституції Японії). Звернення до парламенту з питання про визначення спадкоємця вакантного престолу фактично є зверненням до нації про те, яку особу вона згідна бачити своїм символом.

Більше того, конституції переважної більшості монархічних держав поєднують момент набуття повноважень глави держави з моментом його присягання на вірність нації (ст.91 Конституції Бельгії, п.8 ч. II Конституції Королівства Данії, ст.61 Конституції Іспанії, ст.32 Конституції Королівства Нідерландів). Згідно з положенням ч.2 ст.90 Конституції Бельгії з дня смерті Короля і до проголошення присяги його наступником на троні або Регентом конституційні повноваження Короля здійснюються від імені бельгійського народу відповідальними міністрами, об'єднаними в раду.

У республіці президент обирається позапарламентським або внутрішньопарламентським способом. І лише як виняток із загального правила можлива передача президентських повноважень “у спадок” від батька до сина (як-то у КНДР). Алей й цей випадок істотно відрізняється від спадкування в монархії. Якщо спадкування престолу є реальним і не потребує додаткової легітимації, то в республіці це все ж більшою мірою політичний крок, аніж юридичний. Правлячий президент може назвати наступника (причому не обов'язково члена своєї сім'ї), але легітимація його повноважень здійснюватиметься за суто республіканською процедурою: наступник має бути формально обраний народом або вищим представницьким органом.

За загальним правилом глава держави республіканської форми правління обирається на чітко визначений строк. Найкоротший строк повноважень одноособового глави держави серед сучасних республік передбачено Конституцією Латвії – 3 роки, а найдовший – конституціями Ірландії, Італії, Мадагаскару, Сирії, Туреччини та Франції – 7

років. Найбільш поширеним на сьогодні є 5-річний строк повноважень президента, який передбачено конституціями понад тридцяти держав (Бразилії, Греції, Ізраїлю, Індії, Перу, Португалії, Тунісу, України, Чехії та ін.). Однак з історії держави і права відомі поодинокі приклади й довічного статусу глави держави навіть у республіці (досить згадати “Знаряддя управління”, яким встановлювався протекторат Кромвеля в Англії, або Конституцію Федеративної Народної Республіки Югославії, за якою довічним президентом визнавався Й. Броз Тіто). На сьогодні інститут довічного президента передбачено конституціями Малайзії та Туркменістану.

На відміну від монархії, де інститут глави держави є обов’язковим, для республіканської форми правління він є факультативним, не обов’язковим. Іншими словами, можливі республіканські моделі без глави держави. Прикладами таких “безпрезидентських” моделей можуть служити Паризька Комуна, жирондистська та якобінська Франція, Росія після Лютневої революції, Радянський Союз та ін.

Найпоширеніший у сучасному світі спосіб заміщення поста президента – обрання загальним прямими виборами, який застосовують понад тридцять республік. Переважна більшість останніх є напівпрезидентськими (Алжир, Вірменія, Ірландія, Мавританія, Польща, Португалія, Росія, Туніс, Україна, Франція та ін.). У цьому випадку глава держави, отримуючи мандат довіри безпосередньо від народу, має змогу бути авторитетним і незалежним органом державної влади, що уособлює державу в цілому, формально не належачи до жодної з гілок влади. Для перемоги на виборах кандидат повинен отримати більшість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Якщо жоден з кандидатів не набрав необхідної більшості голосів, провадиться повторне голосування (так званий другий тур) по двох кандидатурах, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі. Для перемоги у другому турі достатньо відносної більшості голосів. Другий тур провадиться невдовзі після першого (у Вірменії – на 14-й день, в Португалії та Росії – через 21 день, у Мавританії – наступної другої п’ятниці, у Франції – наступної другої неділі) або після встановлення результатів виборів, (в Україні – не пізніше 20-го дня).

Загальні прямі вибори глави держави проходять і в більшості президентських республік (Аргентина, Бразилія, Венесуела, Йеменська Республіка, Зимбабве, Колумбія, Мексика, Філіппіни та ін.). Це дає змогу главі держави будувати свої відносини з парламентом на дійсно паритетних засадах, а в необхідних випадках і звертатися безпосередньо до народу за підтримкою свого курсу.

Виняток із загального правила становлять непрямі вибори прези-

дента у США й Індонезії, а також вибори шляхом референдуму в Єгипті й Сирії. В усіх чотирьох названих президентських республіках такий спосіб обрання глави держави є анахронізмом, але пояснюється він різними чинниками. Якщо у США непрямі вибори (через колегію виборців) є наслідком консерватизму американського конституційного законодавства, то в Індонезії обрання президента Народним консультативним конгресом (вищим законодавчим і представницьким органом) зумовлено особливостями національної доктрини суверенітету й народного представництва. В арабських республіках такий екзотичний спосіб обрання президента, як референдум, обумовлений специфікою політичної системи й політичного режиму цих країн, що означає безальтернативність виборів, тобто голосування тільки по одній кандидатурі. Єдину кандидатуру на пост президента республіки висуває законодавчий орган (в Єгипті – Народні Збори, у Сирії – Народна Рада) за пропозицією не менше третини депутатів (Єгипет) чи регіонального керівництва правлячої партії (Сирія) [Див.: 12, с.168, 301]. Аналогічний порядок обрання президента на референдумі застосовувався і в Іраку з 1995 р. до повалення режиму С. Хусейна у 2003 р.

Суттєвими особливостями відзначається порядок обрання глави держави у такій президентській республіці, як Болівія. Президент цієї країни обирається всенародним прямим голосуванням. Однак, якщо при прямих виборах жоден з кандидатів не набирає абсолютної більшості голосів, право обрання президента переходить до парламенту (Конгресу). У цьому випадку останній висуває трьох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів на прямих виборах, і з їх числа обирає нового главу держави. Якщо в першому турі внутрішньопарламентських виборів жоден з кандидатів не отримав абсолютної більшості голосів, провадиться повторне голосування по двох кандидатурах, які отримали найбільшу кількість голосів [Див.: 15, с.99].

Заміщення поста президента у парламентських республіках здійснюється, як правило, внутрішньопарламентським способом. Так, в Албанії, Бангладеш, Греції, Ефіопії, Ізраїлі, Латвії, Мальті, Молдові, Туреччині, Угорщині, Чехії та деяких інших країнах президента обирають на спеціальному засіданні парламенту – нерідко з його ж складу. Можливі й децю інші моделі, для яких характерним є залучення до процедури обрання президента країни поряд з парламентарями ще й інших осіб, наділених представницьким мандатом. В одних випадках (як-то в Індії чи ФРН) це зумовлено федеративним устроєм держави, в інших (Естонія) мається на меті забезпечення результативності виборів.

У конституціях Болгарії й Ісландії прямо задекларовано, що вони є республіками з парламентським правлінням, однак їх президенти обираються загальними прямими виборами. У дійсності ж указівка на “парламентське правління” має за мету не визначити конкретну модель республіканської форми правління, а підкреслити заснування єдиного органу законодавчої влади, що є представником і виразником суверенної волі народу. Характеристика інших елементів форми правління цих країн дає підстави стверджувати, що обидві держави є змішаними (напівпрезидентськими) республіками. Тому приклад Болгарії й Ісландії не тільки не порушує загального правила, а, навпаки, є підтвердженням закономірності: глава держави у парламентській республіці обирається внутрішньопарламентським шляхом.

Певний виняток із загального правила становить хіба що така парламентська республіка, як Австрія, президент якої обирається всенародно. Однак визначення її парламентською республікою більшою мірою є даниною традиції, аніж констатацією наявного факту. Форма правління цієї країни характеризується поступовим зростанням ролі президента в державному механізмі, повноваження якого є цілком реальними, а не номінальними, як у “класичних” парламентських республіках. Протягом 1945-1957 рр. Федеральний президент Австрії обирався обома палатами Федеральних зборів (парламенту). За даних умов перехід до всенародного обрання президента в Австрії є свідченням того, що вона еволюціонує в бік змішаної, напівпрезидентської моделі.

У цілому ж проведене дослідження дає підстави стверджувати, що порядок заміщення поста глави держави може слугувати критерієм розмежування монархій і республік лише з урахуванням строку його повноважень. За загальним правилом монарх, спадковий чи виборний, обіймає престол безстроково (довічно), а президент перебуває на посаді строк, чітко визначений конституцією держави. І лише як виняток у деяких виборних монархіях з федеративною формою державного устрою глава обирається на певний строк, а в деяких республіках із харизматичним лідером та авторитарним режимом можливе довічне президентство. Водночас порядок обрання президента є важливим критерієм для розмежування моделей республіканської форми правління. Для президентських і змішаних республік притаманне обрання глави держави позапарламентським способом – шляхом всенародних виборів (прямих чи непрямих) або референдуму. Однаковий спосіб формування парламенту й глави держави покликаний гарантувати паритетність відносин між ними. У парламентських республіках глава держави обирається внутрішньопарламентським шляхом (безпо-

середньо парламентом або спеціально утворюваним представницьким органом), що має на меті забезпечити верховенство парламенту в політико-правових відносинах як єдиного загальнодержавного органу всенародного представництва.

Спосіб заміщення глави держави, як свідчать результати проведеного дослідження, має суттєве значення для загальної характеристики форми правління, однак далеко не вичерпує її. Тому перспективним вбачається подальша розробка питань порядку формування інших вищих органів державної влади за різних форм правління, що дозволить повніше визначити взаємозв'язок і взаємозалежність цих категорій.

Список літератури: 1. *Гомеров И.Н.* Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. – М.: ЮКЭА, 2002. – 832с. 2. *Григонис Э.П., Григонис В.П.* Конституционное право зарубежных стран: курс лекций. – СПб.: Питер, 2002. – 416с. 3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Т. 1-2. / Отв. ред. *Б.А.Страшун*. – М.: Изд-во БЕК, 1999.- 784с. 4. *Краснов Ю.К.* Государственное право России. История и современность. – М.: Юристъ, 2002. – 733с. 5. *Малицкий А.* Советское государственное право (очерки). – Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1926. – 307с. 6. *Мишин А.А.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – М.: Белые альфы, 1998.- 456с. 7. *Моль Р.* Энциклопедия государственных наук. – М.-СПб.: Изд. Вольфа, 1868.- 591с. 8. *Мухаев Р.Т.* Теория государства и права. – М.: Приор, 2001. – 464с. 9. *Никольский Д.П.* Государственное право: Популярные лекции для самообразования. – СПб.: Б.и., 1903.- 144с. 10. *Петров В.С.* О понятии формы государства // Вопр. сов. государства и права: Учен. зап. ЛГУ. – Серия юрид. наук, 1955. – Вып. 6. – С. 64- 83. 11. *Сапронова М.А.* Арабский восток: власть и конституции. – М.: МГИМО, 2001. – 328с. 12. *Сапронова М.А.* Государственный строй и конституции арабских республик. – М.: Муравей, 2003.- 216с. 13. *Тарановский Ф.В.* Энциклопедия права. – С-Пб.: Лань, 2001.- 560с. 14. Теорія держави і права / За ред. *В.В.Копейчикова, С.Л. Лисенкова*. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368с. 15. *Тохян Ф.* Конституційний порядок президентських виборів в сучасному світі (сравнительно-правовое исследование). – Ереван: Мхитар Гош, 1998.- 285с. 16. *Чиркин В.Е.* Конституционное право зарубежных стран. – М.: Юристъ, 1997.- 568с. 17. *Чиркин В.Е.* Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М.: Зерцало, 1998.- 448 с. 18. *Чудаков М.Ф.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – Мн.: Новое знание, 2001.- 576 с. 19. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права. – М.: Изд. Башмаковых, 1912.- 511с. 20. *Шувалова В.А.* Правовое положение главы государства в системе высших органов власти и управления зарубежных стран. – Х.: ХИВД, 1994. – 28с.

Надійшла до редакції 05.09. 2003 р.

УДК 342.25

П.М. Любченко, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО Й НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Однією з основних категорій, яка характеризує правовий статус ор-